

Øster Nordenbæk

SPEJLET *ET TILBAGEBLIK*

© 1974

**Østervrå Lokalhistoriske
Forening**

Lidt om julemåneden

Så er vi igen midt i den mørke tid med kulde, blæst, regn og slud, hvor det næsten ville være uudholdeligt, hvis julen ikke kom ind og skabte et lyspunkt midt i alt det triste.

Det er nok karakteristisk for den nordiske jul, at vi mentalt prøver at fortrænge mørket ved at dyrke lyset, hvilket de mange forskellige traditioner jo i høj grad hjælper os med. Vi ønsker og gør simpelthen alt for, at julen skal bringe lys og glæde.

Men vi lever i en overflodstid, hvor det materielle spiller en alt for stor rolle. Juletravlheden har eksisteret, så

længe jeg kan huske tilbage. Den hører simpelthen julen til, men selve julen er efterhånden kommet op på så højt et niveau, at mange må sætte sig i gæld og ty til afbetalingssystemets velsignelser for at komme igennem højtiden.

Sammenlignet med tiden før og lige efter 2. verdenskrig er julen blevet til lidt af en forbrugsfest og noget verdsliggjort, men vore dejlige julesalmer og traditioner gør alligevel julen til et af de tidspunkter på året, hvor de fleste nok trods alt mindes deres kristne barnelærdom.

Af og til tænker jeg med glæde på barndommens jul, hvor vi fokuserede mindre på det materielle, og hvor julebudskabet spillede en større rolle end nu.

Pengene var små og gaverne ligeså, men vi var ikke vant til andet, så også dengang glædede vi os fantastisk til juleaften og juledagene.

Skyerne gråne, og løvet falder,
Fuglene synge ej mer,
Vinteren truer og natten kalder,
Blomsterne sukke; det sner!

Vinteren kommer, og sneen falder,
Blomsterne visne i muld.
Og dog bære blus vi med glæd

Sådan skildrer Grundtvig den lidt vemodige stemning, det danske klima breder ud over årets sidste måneder, mens han samtidig har øje for menneskets evne til at finde frem til glæden og optimismen midt i det mørke og triste, eller sagt på anden måde: evnen til at skue fremad og holde sig oven vande, selv om mange odds måske er imod det.

Vi er langt fra sommeren med alle dens glæder, men den mørke december får os til at rykke tættere sammen. Med julen forude som pejlemærke tænder vi lys både ude og inde og pynter op med gran og julens smukke blomster. Traditionerne binder os sammen, og vi hygger os.

Ind imellem sker det så, at vi vågner op til den dejligste morgenrøde som forløber til en sollys dag med blå himmel efterfulgt af en solnedgang i de skønneste farver og nuancer.

Og midt i det hele kommer så årstidens første snefald, som lader os vågne op til et flot snelandskab med pudrede træer og buske og en nåleskov klædt i grønt og hvidt.

Årets første sne gør noget ved alle børn. De bliver helt balstyriske og må simpelthen ud at kælke og kaste med sne. Man kan næsten sammenligne dem med køer, der bliver lukket ud på marken efter en lang vinter i stalden.

Skulle man tage bestik af motiverne på over halvdelen af de julekort, der er i handelen, burde et smukt, hvidt drys dække hele landet til jul, og spørger man børn og barnlige sjæle, skal et rigtigt julevejr netop være sådan.

Ved en landsdækkende hvid jul forstås normalt, at mere end 90 % af Danmark er dækket af sne den 24. december om eftermiddagen, men ikke kun med et drys af sne eller blot med rim på jorden. Snedybden skal være mere end ½ cm.

Med denne definition af hvid jul har der kun været ni tilfælde siden 1900 i Danmark, og der går således statistisk set i gennemsnit 12 år imellem de hvide jul.

De ni landsdækkende hvide jul var i årene 1915, 1923, 1938, 1956, 1969, 1981, 1995, 2009 og 2010.

I 1915, 1923 og i 1981 faldt der sne over store dele af landet selve juleaften, endda som forrygende snestorm i 1915 og 1923.

Fra 1915 berettes om lukkede veje og jernbaner på grund af sne fra den 22.-29. december, især i Nordvestjylland, hvor Thy-banen var lukket en uge. Her sneede det med mindre ophold i næsten en uge, og det var meget blæsende, nu og da med storm fra øst og nordøst. Da det var koldest i denne periode, var der kuling og 12-14 frostgrader i Nordjylland.

Kilde:DMI

Med ganske få undtagelser ender tankerne om en hvid jul således som en urealistisk ønskedrøm.

Julemanden har da også for længst taget højde for tingenes tilstand, for siden 1920'erne har han benyttet luftvejen. Juleaften kan børn og barnlige sjæle derfor se ham drøne af sted i susende fart i en slæde forspændt rensdyr.

Ja, julemanden er et kapitel for sig.

I bdr. Krohn og Otto Haslunds elskede historie på vers om ”Peters jul”, der blev udgivet i 1886, beskrives den borgerlige - ideelle - juletræsjul, og her møder vi den første danske julemandslignende figur, Den Gamle

Jul. Han medbringer hverken julegaver eller juletræ, men er derimod budbringer for juleglæden og julestemningen, som breder sig der, hvor han har tændt familiens juletræ med et lille lys, han bærer i hatten, hvilket han naturligtvis kun gør dér, hvor der er artige børn.

I Louis Moe's "Julemandens Bog" fra 1898 møder vi for første gang - på dansk - historien om en person, der kaldes Julemanden, som bor højt mod Nord, og som hver jul kommer med gaver til de artige børn. Moe's Julemand fik i øvrigt hjælp til gaveudbringningen af såvel Julenissen som Juleenglen, og kørte på en slags slæde, forspændt med en ren.

Kilde: historie-online.dk

Og julemandens hjælpere, julenisserne, har selvfølgelig deres egen historie:

De blev "opfundet" i 1836, da maleren Constantin Hansen holdt julefest i Rom. Ved den lejlighed havde han pyntet op med de første billeder af julenisser. De findes ikke mere. Det første (bevarede) billede af en julenisse stammer derimod fra 1845 og er tegnet af J.T. Lumbye - også i Rom!

Den nye ide slog hurtigt an hos borgerskabet, og siden da har der hørt julenisser til julen i Danmark. Senere har julenisserne også fået et meget vigtigt arbejde til jul, idet de er julemandens personlige hjælpere ved f.eks. fremstilling af gaver og pakning af julemandens slæde.

I modsætning til den gamle folketros gård-, kirke-, skibs og skovnisser er julenisserne de eneste nisser, der har familie. Der findes således både julenissekoner og julenissebørn.

Kilder: nisserogtroldeier.dk.historie og Wikipedia.

Såvel ude som inde har vi i lang tid set tegn på, at vi befinder os i adventstiden, og at julen er nær. Inden dørene pynter vi op med adventskrans, juledekorationer, masser af levende lys og evt. en nisse eller flere, alt efter hvor mange børn, man nu vil glæde.

Og hvem vil vel undvære de illuminerede gader, de udendørs juletræer med tændte lys og de tusindvis af minilys, som ses i så mange smukke variationer på buske og træer.

Med lys skal mørket fortrænges!

Men december er også en travl tid med juleforberedelser, gaveindkøb, julefrokoster, gløgg, æbleskiver og juleafslutninger.

Holdes dette på et rimeligt plan, involverer det masser af hygge og forventningens glæde, for snart kommer julen og med den det dejlige møde med familieklanen.

Hver årstid har sin charme, og vi skal nok ikke være så kede af, at vi bor et sted, hvor vi kan opleve årstidernes vekslen og forskellighed til forskel fra landene med evig sommer.

Med raske skridt går vi nu frem mod det spirende forår med alle de oplevelser og indtryk, der er forbundet med den årstid, for

Solhvervet kommer, og bladet vender,
Dagene længes på ny,
Solskinnet vokser, og vintren endes,
Lærkerne synge i sky;
Derfor bære blus vi med glæde.

Karen Baier

Uddrag af Axel Nordenbæks slægtsbog: En landmands liv
Axel Nordenbæk (født Jensen), den 19. september 1894 i Østervrå.
Afskrevet og redigeret af Karen Baier.

BARNDOMSÅRENE

Som lille dreng gik jeg ofte rundt og snakkede med folk på egnen. Jeg har vel været omkring 4-5 år, da jeg en dag var på besøg på en nabogård. Gårdmanden hed Vilhelm og konen Laurine. Det var unge nygifte folk, og de havde endnu ikke fået børn, så de ville gerne have besøg af sådan en lille fyr som mig.

De havde en ung pige i huset, Agnes på 18 år. Da det blev sengetid, og tiden var inde, hvor jeg skulle til at finde hjem, sagde Vilhelm til mig: "Ka do no find hjem ijen, bette Axel" ? Jeg kom pludselig i tanker om, at det var ved at være mørkt og koldt udenfor, så jeg tænkte mig lidt om, og sagde, at det troede jeg da nok, jeg kunne; men pludselig siger Agnes til mig: "Do må da nok leg ve mæ i nat, Axel", og det syntes jeg var et godt tilbud, da jeg så var fri for at komme ud i kulden.

Jeg kom så med Agnes ned i pigekammeret. Det var et koldt og trist hummer, som lå ved siden af bryggerset. Vi skulle så til at have tøjet af, inden vi gik i seng. Jeg kan ikke huske, hvordan jeg fik mit tøj af, men jeg kan huske, at Agnes havde en vadmelskjole på, og indenunder havde hun en uldklokke - sådan en tyk hjemmestrikket en, lavet af uld fra deres egne får.

Senere er jeg blevet spurgt, om der var halm i sengen; ja, det var der. Hvis ikke sengehalmen blev rystet grundigt, kunne der sagtens gemme sig både mus og rotter.

Uldklokke: Et uldent underskørt; brugtes almindeligt af landalmuen op til begyndelsen af vort århundrede.

Da Agnes så havde fået uldklokken af, så jeg, at hendes bukser var af samme slags, hjemmestrikkede, og de var så lange, at de gik et godt stykke ned over knæene. Da hun så havde fået dem af, sagde hun til mig: "No ka do jo leg i min bovser i nat, Axel, og do ka trow, de er godt varm, og så fryser do entj."

Jeg blev så puttet i hendes bukser og må være faldet hurtigt i søvn, for jeg kunne ikke huske mere før næste morgen, da jeg vågnede op og var alene i sengen. Agnes var gået ud og malke - dengang malkede pigerne altid på bøndergårdene.

Sidst i 90'erne - tror jeg nok det var - kom Kong Christian 9. til byen. En vognmand fra Hjørring kørte ham i landauer til Øster Vrå, og senere blev han så transporteret fra Øster Vrå til Sæby af en vognmand fra byen. Jeg hørte senere fra de voksne, at da Kongen var inde på kroen og spise, blev der efter middagen budt cigarer rundt, men han sagde nej tak. Kromanden sagde til ham, at han ikke skulle være bange for at ryge dem, for det var gode cigarer, der havde kostet en krone stykket, hvorpå der blev svaret: "Jeg ryger helst mine egne cigarer, dem er jeg vant til - og de koster kun 7 øre stykket".

ÆGTKØRSEL

I ældre tid var det bøndernes pligt at beværte og transportere kongen og hans følge på rejser gennem landet, dvs. at de måtte stille sig selv, deres heste og vogne til rådighed for transport over en vis strækning. Det var en meget byrdefuld pligt, og bønderne blev ofte misbrugt. Når der var krig i landet, måtte de køre ægtkørsel for militæret.

Jeg levede under 5 regenter:

Christian 9. (1863 – 1906), Frederik 8. (1906 – 1912), Christian 10. (1912- 1947), Frederik 9.(1947- 1972) og Margrethe 2. (1972 -)

SKOLETIDEN,

Jeg blev efterhånden så gammel, at jeg skulle til at gå i skole og kom i en lille stråttækt landsbyskole med 2 klasser.

Skolen lå på den daværende markedsplads "ENGEN" midt i byen, bag Vester Søndergård og Øster Søndergård.

Jeg drog af sted med mine få skolebøger under armen, den sorte tavle og kridt. Jeg var iført korte smalle bukser ned over knæene, og om vinteren, når det var koldt, måtte jeg have de lange, sorte hjemmestrikkede uldstrømper på. Vi gik altid i træsko, men skiftede til kludesko, når vi skulle ind i klasseværelset.

***Note:

Ved århundredskiftet og helt op til 1937 byggede den danske folkeskole i landdistrikterne på skoleloven af 1814. Der var 7 års undervisningspligt, og hovedfagene var dansk, regning og kristendomsundervisning. Ofte blev 2/3 af timerne brugt til disse fag. Resten af tiden blev anvendt til danmarkshistorie, geografi, skrivning og sang. Desuden var der også gymnastik og for pigernes vedkommende håndgerning.***

Kilde: Tårs – et sogn i Vendsyssel

Den gamle skole, hvor jeg gik de første skoleår, var en stor stråttækket bygning, og der var kun to klasser. Jeg mener, at det var på samme skole, min far gik i sin tid.

Vi havde to lærere, J.C. Nyholm, som var gift, og en ugift lærerinde, frk. Jensen. De boede på skolen.

Skoletugten kunne være ret håndfast. Dengang brugte man spanskrør i skolerne; men det har jeg nu aldrig

smagt. Til gengæld havde læreren en lang pibe, som jeg sommetider fik nogle på hovedet af - med den lange pibespids. Spanskkrøret blev først afskaffet i skolerne den 1. august 1967.

Sammenlignet med forholdene i vore dage var disciplinen streng. Der blev ikke hvasket indbyrdes i timerne, og der tåltes ingen støjende adfærd.

Vi havde på legepladsen et såkaldt "kravleværk", bestående af ribber og bomme. En morgen, hvor vi skulle synge morgensang, og læreren spillede på violinen, fik vi besked på – alle sammen - at synge med. Jeg stemte i med det bedste, jeg kunne, men pludselig gav han mig en på siden af hovedet med violinbuen, og det gjorde frygteligt ondt.

Mange år efter, når jeg kom til at tænke på det, kunne jeg mærke, at det gjorde ondt endnu. Jeg tror nok, at det er derfor, jeg ikke senere brød mig om at synge.

*** **Bitten:**

Far kunne nu godt synge engang imellem, og hans yndlingsange var "Fra Tyskland uddrog en flok spillemænd" og "Dengang jeg drag af sted". ***

I 1906 blev der bygget en ny skole, hvor der var 4 klasser. Lærerinden havde 1. og 2. klasse. Læreren 3. og 4. klasse. Om sommeren gik de store kun i skole en dag om ugen og de små 5 dage. Grunden til den korte skolegang var, at de store børn skulle hjælpe til med arbejdet derhjemme. Det var især pasning af køerne, som tog megen tid. De skulle flyttes mange gange i løbet af dagen, fordi vi ikke havde indhegning til kreaturerne dengang. Ofte blev de trukket hjem om middagen til vanding, hvis ikke der var moser eller vandløb i marken.

I den gamle stråtede skole havde vi ingen gymnastiksal, så vi måtte lave øvelserne udenfor; men da den nye skole blev bygget, blev der lavet en stor gymnastiksal.

Jeg husker en grim episode fra en af vores gymnastiktimer. Læreren syntes, at en af drengene ikke løb hurtigt nok og tvang ham derfor til at løbe alene. Han tog drengen i det ene øre, og i den anden hånd havde han et reb, som var lagt dobbelt. Han løb efter drengen og slog ham bagi med rebet; men efterhånden blev det for anstrengende for læreren, og han slap taget i drengens øre. Den arme dreng havde efterhånden fået nok, så da han kom forbi døren, smuttede han ud i en mægtig fart og løb hjem.

Næste dag kom faderen hen på skolen med drengen. Vi havde lige begyndt undervisningen. Han gik direkte op til katederet til læreren og skældte ham ud. Jeg husker det sidste, han sagde til ham, var: "Hves do behajler mej dreng saant jej gång te, får do fanden rasme nuen å dej her!", idet han svingede en stok foran næsen af skolelæreren. Gårdvagt brugte man ikke dengang, selv om der altid var mange børn på pladsen i frikvarteret. Der var af og til slagsmål mellem de store og små.

Ude som hyrdedreng

*** **Bitten:**

I fars barndom var der mange børn, der tjente som hyrdedrenge på gårdene om sommeren. Undertiden blev de sendt ud allerede, når de var fem år. Så gik de langt fra forældrene, ude på heden eller engen ved køerne, i bedste fald hjemme ved gåseflokkene. De skulle tidligt op om morgenen og have køerne ud, inden de skulle i skole, så de sad tit og faldt i søvn i timerne, men det så lærerne som regel igennem fingre med.

Far har fortalt, at han også har været ude som hyrdedreng en sommer, og det var han meget ked af. Tit var han bange for ræven, som ofte luskede omkring. Almindeligvis var det børn fra arbejderklassen og husmandsbørn, som blev sendt ud som "høvedrenge" - og ikke børn fra bøndergårdene. For det halve år var lønnen kun et par træske, men efter at have læst forskellige beretninger om dette emne, tror jeg nu nok, at han må have fået mindst 10 kr. for den sommer

***

Da jeg var omkring 12-13 år, fik jeg tandpine i en hul tand, og det gjorde frygteligt ondt. Vi havde dengang altid brændevin i huset - det var et universalmiddel - kostede kun 27 øre for en hel flaske, så det var billigt sammenlignet med andre købevarer. Som medicin blev brændevinen benyttet meget. Hvis man var syg og havde smerter, drak man en tår for at dulme det værste. Når vi f.eks. havde skåret en finger, fik vi altid et glas brændevin til at desinficere såret med. Desværre blev der mange steder drukket betydelige mængder brændevin, da den var så billig, og folk kunne ikke altid holde stand, så de bevingede ord: "Drik med lyst, drik med måde, men lad forstanden råde", holdt ikke altid stik.

Jeg måtte ty til brændevinen, da mine tandsmerter var uudholdelige. Jeg fik et glas til min hule tand, men det hjalp ikke. Omsider gav far mig lov til at gå til lægen for at få tanden trukket ud, og jeg fik en sølle tokrone

med derhen.

Jeg blev anbragt i stolen, og doktor Jensen tog en tang og hev tanden ud. Det knagede og bragede i mit hoved, der var jo ikke tale om bedøvelse.

Nå, men tanden knækkede og roden sad tilbage, og den var ikke sådan lige at fa op, da det var en stor kindtand. Lægen tog resolut en tand ved siden af den darlige og rev den ud i stedet for. Han fik sin tokrone, og jeg gik hjem - med endnu mere tandpine end da jeg gik hjemmefra. Ja, sådan var det at være barn dengang.

Når doktor Jensen var pa sygebesøg rundt omkring i byen og oplandet, foregik transporten i gig. Han var for øvrigt en meget speciel type. Han "gik" for at være en original.

*** **Bitten:**

Historien melder intet om, hvorledes tandstumpen kom ud, men måske er den trukket ud ved en senere lejlighed.

***

Lægekunsten formåede ikke ret meget dengang, og behandlingen var ret kostbar. Der var mange "kloge" koner og mænd, som folk søgte til, hvis de ikke havde råd til at gå til lægen, da det var billigere. I mange tilfælde var behandlingen desværre uden virkning.

Jeg husker en anden episode fra min barndom, som var ved at udvikle sig til en katastrofe. Jeg har vel været omkring 14-15 ar. Vi søskende legede og havde det sjovt sammen, og var havnet ude pa aljeholderen. Min bror, Peter, havde placeret sig oven på aljeholderlåget, og han sang i vilden sky. "Å, a hår så untj i me maww, de harå hat i fjovten daw", men da han samtidig gav et lille hop, brasede låget sammen under ham (det har selvfølgelig været råddent), og han var pa vej ned i beholderen.

Til alt held nåede han at fa fat i kanten og holdt sig fast; men tærne nåede lige ned til aljen. Det så meget slemt ud, men ved fælles hjælp fik vi ham da op. Bagefter var vi unger ved at dø af grin, for sjovt var det alligevel, trods alvoren.

Jeg blev konfirmeret i Torslev Kirke, der la ca. 5 km. fra Øster Vrå. Det var en lang vej for os børn, når vi skulle gå til konfirmationsforberedelse.

UNGDOMSÅRENE

Der blev også tid til lidt fritidsbeskæftigelse ind imellem arbejdet derhjemme på gården. Jeg spillede lidt fodbold sammen med mine kammerater. Dengang var der ikke noget, der hed fodboldstøvler. Vi brugte de støvler, vi nu engang havde. Der kunne være nogle hårde kanter på dem, og de var ikke altid rare at stifte bekendtskab med, så det var ikke nogen fornøjelse.

*** **Jens**

Når vi børn talte om fodbold derhjemme, trak far sit bukseben op og viste os mærkerne fra sådan en støvle. På benet var der et blødt punkt, og det var stadig misfarvet efter trykket fra de hårde og stive støvler, de brugte dengang. Måske var det til skræk og advarsel for os, eller for at vise os, at sådan kunne det gå, når man dyrkede den sport.

Tiden kom, hvor jeg skulle ud at tjene til livets ophold, og min første plads blev på gården Riis i Thorshøj, få kilometer fra mit hjem.

Forsættes i næste nummer.

